

Kulturális tőke és szabadidő

Felmérés salgótarjáni diákok között

A kiindulás

Könyvgyűjtő ember vagyok, s a megszerzett könyveket többnyire el is olvasom.

A nagymamám még uradalmi cselédként haszontalan és időrabló dolognak tartotta az olvasást. Sokszor veszekedett édesanyámmal: miért nem horgol, húmez, gyarapítja staffirungját inkább a betűk bogarászása helyett. Dacos válasza a családban azóta szál-
lógigévé vált: „Asszonykoromban rántáskavarás közben is olvasni fogok!”

Fogadalmát megtartotta, nem ettünk ugyan odakozmált ízü ételt, de számos alkalommal voltunk tanúi húgommal, hogy éjszakákat olvasott végig, s reggel ment dolgozni.

Idővel mi magunk is olvasó emberré váltunk.

Ezzel a személyes példával be is érhetném annak illusztrálását, mit jelent a családon belül a mintaadás a gyerek számára, például az olvasóvá nevelés vonatkozásában.

Dolgozatommal éppen annak eredtem nyomába – elkerülendő a szubjektív példa esetlegességéből fakadó hibákat –, hogy értelmezhető-e nagyobb mintán a gyermekkori élményem.

Lévén gyakorló könyvtáros, napról napra megtapasztaltam szakmám–hivatásom alapgondját: csökkenőben, kiveszőben van az Olvasó Ember.

A lehetséges okok egyikét vettem vizsgálat alá. Ezért tettem fel a kérdést: az olvasás, mint mintakövető magatartás hogyan épül be és válik a személyiség részévé a szocializáció során?

Mennyi szerepe van mindebben a családi könyvtáraknak, az otthoni könyveknek? A családban látott és megélt olvasás szeretetének? A könyvgyűjtés szeretetének?

Napjainkban, a XXI. század elején az olvasásnak milyen szerepe lehet a mai fiatalok életében, akiket már tömérdek egyéb információs és szórakoztató forrás vesz körül, ejt rabul? „Átmenthető-e a klasszikus irodalom a XXI. századba, vagy bele kell törődnünk abba, hogy gyermekeink jó esetben csak kivonatokat, rövid szövegeket olvasnak?”¹

Kulturális tőke

A kulturális tőke fogalma Bourdieu-tól származik, aki három tőkefajtát különböztet meg: a gazdasági tőkét, a társadalmi tőkét és a kulturális tőkét. „A kulturális tőke legtöbb sajátossága abból a tényből fakad, hogy alapvetően testre szabott és valamilyen bensővé tételt (inkorporációt) tételez fel. A kultúra inkorporált állapotban... történő felhalmozását egy elsajátítási folyamat előzi meg, amely... időbe kerül...
...Aki a műveltség megszerzésén dolgozik, önmagán dolgozik, önmagát műveli”²

„A kulturális tőke materiálisan adható át, anyagi hordozók (például írók, festmények, műemlékek, hangszerek) révén. Egy festménygyűjtemény [*könyvgyűjtemény*] például ugyanolyan jól átadható, mint a gazdasági tőke...., de persze csak a tulajdonjog ruházható át. Ezzel szemben az a sajátosság, amely a tulajdonképpeni elsajátítást lehetővé teszi, nem (vagy nem szükségszerűen) ruházható át: nevezetesen azok a kulturális képességek, amelyek egy festmény [*könyv*] élvezetét... lehetővé teszik; ezek a kulturális képességek nem mások, mint inkorporált kulturális tőkék”³ (dőlt betűs részek tőlem).

„Az emberi tőke két legfontosabb összetevője: 1. az iskolázottság, műveltség és kultúra, 2. az egészségi állapot... Valamennyi előrejelzés azt mutatja, hogy egy nemzet jövője szempontjából az iskolázottak aránya a valódi fejlődés legfontosabb hajtóereje.”⁴

A vizsgált minta és lakóhelyi környezete

Három salgótarjáni középiskolai osztály 11.-es (tehát 17–18 éves) diákjait mértem föl kérdőív segítségével: egy hatosztályos gimnáziumi osztályt (Bolyai Gimnázium), egy szakközépiskola (Közgazdasági Szakközépiskola) és egy szakmunkásképző (Borbély Szakiskola) diákjait.

Salgótarján és kistérsége 22 települést foglal magába, ezek közül a megyeszékhely az egyetlen város. A kistérség tartós munkanélküliséggel sújtott terület, társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott és ipari szerkezetátalakítás által érintett régióknak is minősül.⁵ A rendszerváltás felerősítette a nehézipar válságát, mely a város megélhetésének alapját képezte, a gazdasági szerkezetváltás komoly gondokat okozott a város gazdasági, szociális, társadalmi életében: a gyárak tömeges bezárásával több száz ember vált egyik napról a másikra munkanélkülivé. A népesség száma folyamatosan csökken, melynek mértéke 1996-ban az országos érték háromszorosa volt.⁶ A gazdaságilag aktív népesség arányának csökkenésével együtt növekszik az idősek aránya, ennek egyik oka a gazdasági válságból következő elvándorlás.

A város középiskoláiban folyik a megye középfokú iskolai képzésének 50 százaléka.⁷

Az általam felmért középiskolák tehát nagy számban oktatnak bejáró, vidéki, kistelepüléseken élő diákokat is.

Szabadidő a mérlegen

A gimnazistáknál első helyen említett szabadidős tevékenység a zenehallgatás, majd ezt szorosan követi az olvasás. Második helyen azonos gyakorisággal említették a filmnézést, a kirándulást és a rajzolást. Harmadik helyen az olvasás/újságolvasás kapta a legtöbb szavazatot, majd tévénézés, zenehallgatás azonos jelölési számmal, és a pihenek, alszom, mint passzív pihenési mód. Negyedik helyen már egyértelműen az olvasásra szavaztak legtöbben, majd szintúgy tévézés,

zenehallgatás következik, s megjelenik a sport. Az ötödik helyen már csak a tévzés és az olvasás kapott egynél több említést.

A szakiskolásoknál első helyen a fozizás áll. Rájuk a legjellemzőbb, hogy szabadidejüket többnyire sportolással, a legváltozatosabb sporttevékenységekkel töltik: bicikli, horgászás, motorozás, sakkozás, kosárlabda. Első helyes volt még kétónél több szavazattal a számítógépezés, zenehallgatás, „lógás a haverokkal”. Második helyen a zenehallgatást írták legtöbben, valamint az olvasást! Olvasás alatt újságok, informatikai lapok és „szakirodalom” olvasását értették illetve sorolták fel elsősorban. Ezt a tényt nagyon örvedetesnek találtam, hiszen itt szakmát tanulnak ezek a fiatalok – elektronikai és közlekedésgépész szakon –, s ha már most lépést tartanak annak fejlődésével, ez biztató. A harmadik helyen fej fej mellett az alvást, pihenést, a biciklizést, tévénézést és szintén az olvasást jelölték meg. Negyedik helyen vezető a zenehallgatás és a tévzés, az ötödiknek sorolt tevékenység között vezet a fizikai lazítás: alvás, pihenés, majd zenehallgatás, és végül – de nem utolsó sorban – itt is említik az olvasást.

Szabadidős tevékenységként jelent meg a következő néhány, talán nem kifejezetten szabadidős tevékenység is: „eszek, iszok” (sic!). Ha belegondolunk: ezek a gyerekek a kistérség egész távoli pontjairól is idejárnak iskolába, sokszor hajnalban kelnek és későn érnek csak haza. Egész nap húsz másik emberrel összezárva élnek, nem a saját ritmusukban esznek és isznak (már amennyiben nem alkoholfogyasztást értett alatta a válaszadó), s az emberi szükségleteknek ezen minimális kielégítését már mint rekreálót, szabadidős tevékenységet élik meg: egy jóízűt enni nyugodt körülmények között.

Kaptam azonban ilyen választ is: „A szabadidőmet spontán töltöm el, mert nem tudni, mit hoz a holnap.” Ez az „egyszer élünk” – carpe diem – szemlélet kicsit a valóságshow-k világát képezi le: itt és most ragadj meg mindent! A mesék tücsökjé ez, aki egész nyáron csak muzsikál, napról napra, míg a szorgos hangya gyűjtöget – itt: tudást, információt például olvasás útján.

A közgazdasági szakközépiskolásoknál első helyen legtöbb említést kapott szabadidős tevékenységek: a barátokkal való együttlét, beszélgetés, bulizás, zenehallgatás, sportolás, alvás és/vagy pihenés. Aktív pihenés – szellemi megerőltetés nélkül. Második helyen szerepel a zenehallgatás szintén, valamint a tévénézés. Örvedetes, hogy a 3. helyen leggyakrabban előforduló szabadidős tevékenység: az olvasás! Itt egybevettem a szimplán csak „olvasok”, ill. a verseket, magazinokat, újságot olvasok válaszokat. A negyedik helyen választottak között dobogós az olvasás, de a tévzés is. Az ötödik helyre még írták többen az olvasást, tévzést, és új tevékenységi formaként megjelenik a sétálás.

Kis kitérőként le kell írjam egy élményemet: az iskolában járva meglepődve tapasztaltam, mennyire festik, sminkelik magukat a mai diáklányok. Sokan a legutolsó divat szerint, szolárium barnára sülve, festett hajjal, műszempillákkal, rúzsosott szájjal, kikészített arccal közlekednek a folyosókon. Régi diákkoromra – ami szintén ebben az iskolában telt – már csak a fiúk emlékeztettek: ugyanolyan nyakigláb, suta kamasz módon jöttek-mentek a sok kész hölgy között.

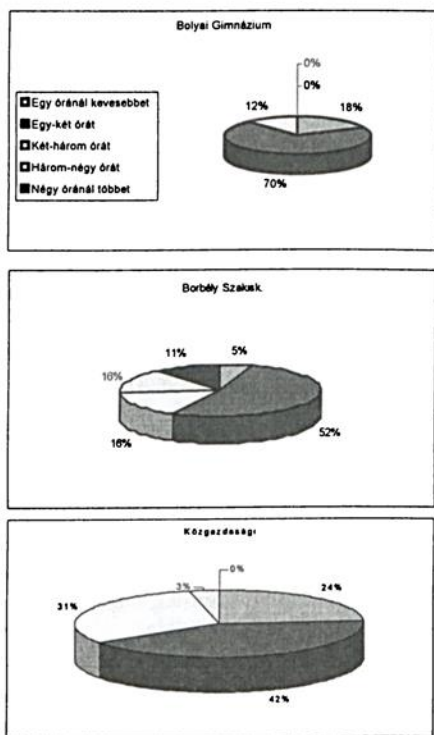
Így már nem is lepődtem meg nagyon, amikor a szabadidős tevékenységek között többen is említették – minden bizonnyal lányok – a szépségtanácsadást, sminkelést és a manikűrt, valamint ugyanennyi szavazattal a vásárlást, „shoppingolást”.

Nincsen önálló keresetük – a szüleikkel járnak vajon, és most tanulják a kosztpénz beosztását? Vagy butikokban válogatnak a trendit követve? Szomorúan kell arra gondoljak: inkább ez utóbbi jelenti számukra a vásárlást, s ők lesznek később a fogyasztói társadalom zászlóvivői, akik a reklámok által sugallt „vegyél, fogyassz, költés még, még, még!” jelszavának hódolnak majd.

A gimnazisták között vannak a legkevesebben, akik társasan töltik a szabadidejüket, de az is igaz, legtöbbször ők olvasnak szabadidejükben – s ez valóban egyedülállót igényel. „...az olvasói magatartás vagy az olvasástól való idegenkedés – mint minden döntésünk vagy cselekedetünk – a szocializációs folyamat során bensővé vált normáink, magatartásmintáink, értékrendünk...által motivált, illetve az értékek jellegzetes csoportjaihoz köthető”⁸ véli Gereben Ferenc.

A szabadidős tevékenységek rangsorában az előkelő dobogós helyeket a médiahasználat foglalja el.

Napi televíziózás

A szakiskolások ülnek a képernyő előtt naponta a legtöbbet, pedig az olvasáskutatók szerint: „A napi egy-másfél órát tévéző gyerekek olvasnak a legjobban és a napi három, négy, öt, órát tévé előtt ülők olvasnak rosszabbul.”⁹ A gimnazisták televíziózásra fordított ideje a legoptimálisabb, a középiskolások már belemerülnek a két-három órába is, a szakiskolások szóródása pedig végletes, de inkább haszontalanul sok.

A fiatalok nagyjából ugyanazokat a műsorokat nézik, hiszen adott a műsorsáv, amikor ráérnek: kora estétől (ekkorra érnek haza) éjszakáig (elalvásig). Sok csatorna érhető el térségünkben, a magyar nyelvű adások a nézetek. Nyelvtanuláshoz kiváló lehetőség lenne a külföldi – angol, német – csatornák nézése, hallgatása, de egyetlen ilyen választ sem találtam.

A kedvenc műsorok között legtöbb jelölést a következők kapták, említési gyakoriság szerint:

- magazinműsorok, hírműsorok (Aktív, Fókusz, Napló, Magellán)
- sorozatok (Vészhelyzet, Betty, A csúnya lány, Jóbarátok, Szeretünk Raymond, Esmeralda)
- kibeszélő-show-k (Balázs, Mónika, Jakupcsek)
- „esti filmek” (nincsen megnevezés vagy felsorolás)
- sportműsorok, elsősorban foci
- természetfilmek, ismeretterjesztő filmek
- valóság-show-k (ValóVilág, Big Brother)
- akció- és horror filmek

A gimnazisták műsorválogatása a legigényesebb: ők jelöltek színházzal, mozi-val kapcsolatos műsorokat is. Valamint ők azok, akik alig soroltak kvíz-show-t és valóság-show-t.

A szakiskolások jelentős számú rajzfilmet, mesét néznek: Kullancs, Boci és Pipi, Tele Tubbies (ez kifejezetten 2-3 éveseknek készül!), és a Micimackót is említették. Sportműsort is ők írtak leggyakrabban – csupa fiú.

A közgazdaságisok top-on voltak a valóságshow-k világában. Biztató azonban a Magyar Hírlap által közölt felmérés, melyet a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet végzett a műsorok kapcsán. „A fiatalok többsége nem ideálképző elragadtatottsággal követte a szereplők életét...A valóságshow-k mégsem voltak túl nagy hatással a fiatalokra, bár néhányan aggódtak emiatt, végül mégsem azokból tanultak káromkodni, de dohányozni és inni sem...”¹⁰ Bizakodjunk, már csak azért is, mert ilyen választ is kaptam: „Nincsenek kedvenc műsoraim azóta, mióta megjelentek a valóságshow-k”.

A fiatalokról szóló sorozatokkal (Barátok közt, Jóbarátok) csupán egyetlen gondom van: az általuk sugallt minta nem annyira hétköznapi, mint azt szeretnék készítői. Minden lány és fiú szép, arányos, a lányok mind karcsúak, nem hordanak szemüveget (vagy elvéve, kivéve Betty, a csúnya lány, aki azután a mesék rút kiskacsájaként teljes átváltozáson megy keresztül), nincsenek pattanásaik, természetes, hogy van mobiltelefonjuk és a legújabb divat szerint öltöznek. Ez egy idealizált kép. Középiskolai tanárnő ismerősöm azért nézi, vallja magáról, hogy a fiatalokkal kapcsolatos (iskolai, családi) problémák megoldására példákat kapjon. Hosszú idő tapasztalatát leszűrve: reménytelen. Nincsen ilyen bennük, nem adnak megoldásokat, „elmaszatolják” a problémát.

Milyen célra használják a számítógépet tanulóink?

Legtöbbször játszanak a számítógépen. A számítástechnikai újságok számtalan játéktípust mutatnak be, a különböző stratégiai, akció-játékok, az aktuális filmeket leképező (Csillagok háborúja, Mátrix), valamint véres-öldöklős játékokat. Közkeletűek az autóversenyek is, valamint az ún. szerepjátékok, mikor is különböző alakokat öltve küldetéseket kell végrehajtani a misztikum világában játszódó történetben. Ezek a modern játékok egyre komolyabb konfigurációt igényelnek, a számítógép rendszeres bővítését. Az ezzel való lépéstartás egyre több anyagi áldozatot jelent. Ki fizeti mindezt? És például miért nem nyelvórákat vesznek e helyett a fiatalok? És sorolhatnám még a lehetőségeket...

A szövegszerkesztés a második helyen áll: 11. osztályban már egy több oldalas beadandó házi dolgozatot illik, de mindenképpen könnyebb elkészíteni szövegszerkesztővel. A szakközépiskolások pedig két évig órakeretben gépirást (ma számítástechnikai alapismeretek a tantárgy neve) is tanulnak.

Csevegésre, chat-re nem sokan vesztegetnek időt – ez öröndetes, hiszen az élőszóban folytatott beszéd és metakommunikáció nem ér föl egy monitor villódzó fényénél vadidegennel folytatott „betűváltással”. Elektronikus levelezésre, e-maillezésre inkább a gimnazisták és a szakközépiskolások használják a számítógépet. (Talán a szakiskolások jól mérték föl képességeiket: a kérdőíveken válaszaik szűkszavúak, és a helyesírással is voltak némi gondok.) A csevegéshez a Net-en elég néhány kellően gyorsan odavetett szó, esetleg jel, mely a metakommunikációt, gesztust fejezi ki. Egy elektronikus, de bármilyen levél megírásához már jóval bővebb szókincs szükséges. Kezdve a megszólítással, befejezéssel, mindazzal, ami egy papír formátumú levélnek is óhatatlan formai velejárója. A fiúk általában is ritkábban leveleznek, ez inkább a lányok műfaja. Ezért tartom érthetőnek, hogy miért a szakiskolások – akik mind fiúk – leveleznek legkevesebben.

Az Interneten való böngészés is rájuk jellemző legkevésbé. Jóval nagyobb arányban szörföznek a világhálón a másik két iskola diákjai, s így utólag már sajnálom, hogy nem kérdeztem rá arra, miket olvasnak, milyen weblapokat keresnek föl. Tanuláshoz vagy kikapcsolódáshoz használják-e elsősorban az Internetet, mennyire érték- és helytálló, hiteles az onnan gyűjtött információ. György Péter írja erről: „A Net, miközben az egyik oldalon az iskolától teljesen egészében független eljárásokat és protokollokat használhat a tanulókkal, azaz jó vagy rossz esetben az iskolának gyakorlatilag semmi köze, befolyása nincs a tanulók legfontosabb tudáselsajátítási csatornájának kommunikációs protokolljaira. ... Az, hogy a Net által felkínált hierarchia és struktúramentes... ”halmazon” belül ki milyen tevékenységet folytat, illetve milyen úton halad, arra vonatkozóan az iskolának többet sem technológiai, sem morális értelemben nincs befolyása. ... Nem nagyon tudjuk megmondani azt, hogy egy-egy kreatívabb diák az egyes ismereteket honnan szerezte be, a Net általi ismeretek pedig sehol sem garantáltak... A magyar történelmet okuló fiatalok számára mégsem mindegy, hogy Szörényi Levente Web Site-járól értesülnek Kun László tetteiről, vagy éppen Kristó Gyula történelmi tanulmányaiából”.¹¹ Nagy a felelősség, mind az iskola, mind a szülő, de a könyvtáros, mint információ-keresést tanít(hat)ó szakember részéről is: megmutatni, megtanítani a keresését a Web-en is.

Legaktívabban a szakiskolások élnek a számítógép adta lehetőségekkel. Érdekesebbnél érdekesebb lehetőségeket soroltak, amit egy számítógépen el lehet követni: Auto-Cad R14 (amely egy komoly gépipari rajzolóprogram magyar verziója), CD-borító szerkesztése, rap-szövegek írása, zeneszerkesztés (MP3), programozás, weblap-szerkesztés: csupa kreatív dolog! Válaszaikat olvasva azt éreztem, ezek a gyerekek már nem elragadtatott csodálói egy játékszernek, hanem szerszámként, eszközként használják azt saját alkotó fantáziájuk formába öntéséhez. Egy weblap megszerkesztése sok apró logikus, gondolkodást, fantáziát igénylő lépés, melyet aztán egyetlen formára, egyetlen oldalra összehozni, egyetlen képpé szerkeszteni.

A másik két iskola tanulói többnyire a zenehallgatást, filmnézést, szövegek, képek letöltését írták ehhez a kategóriához – többnyire tehát szórakoztató jellegű kikapcsolódásra használják a számítógépet.

Összeadva a televízió-nézésre és a számítógép-használatra fordított napi időmennyiséget: ez három órát vesz el a szabadidejükből. Ezt soknak tartom. A középiskolai óraszámok napi 6–7 órát jelentenek, napi kétszeri utazás, otthoni tanulás, különórák – olvasásra alig marad idő!

JEGYZETEK

1. Hanthy 2002. 30. p.
2. Bourdieu, P. 160. p.
3. U.o. 163. p.
4. Kopp 2002. 12. p.
5. Salgótarján és kistérsége... 1. p.
6. U.o. 5. p.
7. U.o. 18. p.
8. Gereben 1995. 83. p.
9. U.o.
10. Dobozi 2003. 4. p.
11. György 1997. 624., 625. p.

IRODALOM

1. Bourdieu, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: A társadalmi rétegződés komponensei: Válogatott tanulmányok. Szerk. Angelusz Róbert. 2. kiad. Bp.: Új Mandátum Kvk, 1999
2. Dobozi Pálma: Leginkább a trágár szöveg zavarta a fiatalokat a valóságshow-kban. Magyar hírnapló 2003. 149. sz. 4.p.
3. Gereben Ferenc: Az olvasás értékkörnyezete: Értéktrendi változások a rendszerváltás időszakában. Valóság 1995. 9. sz. p.82–95.
4. György Péter: Iskola a határon. Educatio 1997. 4. sz. p: 620–627.
5. Hanthy Kinga: Ellenszélben. Kerekasztal-beszélgetés olvasáskultúránk jelenéről és kilátásairól. Magyar nemzet 2002. nov. 16. p: 30–31.
6. Kopp Mária – Skrabski Árpád: A magyarság társadalmi és erkölcsi tőkéje. Valóság 2002. 9. sz. p: 11–18.
7. Salgótarján és kistérsége az uniós csatlakozás küszöbén. Ismertető. Salgótarján: Polgármesteri Hivatal, 2003.